بهاریه

جلد ۲

مجموعه‌ی ۶۰ چهارمضراب

از آثار و نواخته‌های استاد اصغر بهاری

گردآوری و نت‌نگاری:
چکاد فشارکی، رضا پرویززاده

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران ۱۴۰۱

فهرست

مقدمه ۶
جدول نشانه‌های نت نگاری ۱۰
فهرست منابع ۱۴
چهارمضراب اول شور، اصغر بهاری ۱۶
چهارمضراب دوم شور، اصغر بهاری ۲۲
چهارمضراب اول دشتی، اصغر بهاری ۲۴
چهارمضراب دوم دشتی، اصغر بهاری ۲۶
چهارمضراب سوم دشتی، اصغر بهاری ۲۹
چهارمضراب چهارم دشتی، اصغر بهاری ۳۱
چهارمضراب پنجم دشتی، اصغر بهاری ۳۳
چهارمضراب ششم دشتی، اصغر بهاری ۳۴
چهارمضراب هفتم دشتی، اصغر بهاری ۳۵
چهارمضراب اول بیات‌ترک، اصغر بهاری ۳۷
چهارمضراب دوم بیات‌ترک (داد)، اصغر بهاری ۳۹
چهارمضراب سوم بیات‌ترک، اصغر بهاری ۴۰
چهارمضراب اول ابوعطا، اصغر بهاری ۴۳
چهارمضراب دوم ابوعطا، اصغر بهاری ۴۶
چهارمضراب سوم ابوعطا (حجاز)، اصغر بهاری ۴۸
چهارمضراب چهارم ابوعطا، اصغر بهاری ۴۹
چهارمضراب اول افشاری، اصغر بهاری ۵۰
چهارمضراب دوم افشاری، اصغر بهاری ۵۲
چهارمضراب سوم افشاری، اصغر بهاری ۵۴
چهارمضراب چهارم افشاری، اصغر بهاری ۵۷
چهارمضراب پنجم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۵۹
چهارمضراب ششم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۶۲
چهارمضراب هفتم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۶۴
چهارمضراب هشتم افشاری، اصغر بهاری ۶۷
چهارمضراب نهم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۶۸
چهارمضراب دهم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۷۰
چهارمضراب یازدهم افشاری (عراق)، اصغر بهاری ۷۳
چهارمضراب اول سه‌گاه، اصغر بهاری ۷۴
چهارمضراب دوم سه‌گاه، اصغر بهاری ۷۷
چهارمضراب سوم سه‌گاه، اصغر بهاری ۸۰
چهارمضراب اول نوا (عراق)، اصغر بهاری ۸۳
چهارمضراب دوم نوا (عراق)، اصغر بهاری ۸۶
چهارمضراب اول همایون (شوشتری)، اصغر بهاری ۸۸
چهارمضراب دوم همایون، اصغر بهاری ۹۰
چهارمضراب سوم همایون (بیداد)، اصغر بهاری ۹۳
چهارمضراب چهارم همایون، اصغر بهاری ۹۶
چهارمضراب اول بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۹۷
چهارمضراب دوم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۹۹
چهارمضراب سوم بیات‌اصفهان (بیات راجه)، اصغر بهاری ۱۰۳
چهارمضراب چهارم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۱۰۵
چهارمضراب پنجم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۱۰۸
چهارمضراب ششم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۱۱۰
چهارمضراب هفتم بیات‌اصفهان (بیات راجه)، اصغر بهاری ۱۱۲
چهارمضراب هشتم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۱۱۴
چهارمضراب نهم بیات‌اصفهان (اوج)، اصغر بهاری ۱۱۶
چهارمضراب دهم بیات‌اصفهان، اصغر بهاری ۱۱۹
چهارمضراب اول چهارگاه، اصغر بهاری ۱۲۲
چهارمضراب دوم چهارگاه، اصغر بهاری ۱۲۵
چهارمضراب سوم چهارگاه، اصغر بهاری ۱۲۷
چهارمضراب چهارم چهارگاه، اصغر بهاری ۱۲۸
چهارمضراب پنجم چهارگاه، اصغر بهاری ۱۳۲
چهارمضراب اول ماهور، اصغر بهاری ۱۳۳
چهارمضراب دوم ماهور، اصغر بهاری ۱۳۷
چهارمضراب سوم ماهور، اصغر بهاری ۱۳۹
چهارمضراب چهارم ماهور، اصغر بهاری ۱۴۱
چهارمضراب پنجم ماهور (داد)، اصغر بهاری ۱۴۵
چهارمضراب ششم ماهور (دلکش)، اصغر بهاری ۱۴۷
چهارمضراب هفتم ماهور(دلکش)، اصغر بهاری ۱۴۹
چهارمضراب هشتم ماهور، اصغر بهاری ۱۵۱
چهارمضراب نهم ماهور(دلکش)، اصغر بهاری ۱۵۴

مقدمه

کتاب پیش رو، نت نگاری ۶۰ چهارمضراب از اجراهای استاد اصغر بهاری است. جلد نخست این مجموعه به گونه پیش‌درآمد و جلد سوم به گونه رنگ و ضربی اختصاص دارد. این چهارمضراب‌ها غالباً به صورت بداهه نواخته شده‌اند اگرچه گاهی جملات و الگوهای ریتمیک مشابه در میان این چهارمضراب‌ها دیده می‌شود اما به نظر می‌رسد همگی به درجاتی دارای ارزش هنری و تاریخی هستند و کمانچه نوازان با نواختن این چهارمضراب‌ها تا حد زیادی با امکانات ساز کمانچه در نواختن گونه‌ی چهارمضراب آشنا شده و این قطعات بخشی از کارگان کمانچه محسوب می‌شوند. برخی از این چهارمضراب‌ها بسیار طولانی هستند (برای نمونه چهارمضراب اول شور) و برخی دیگر صرفاً در فضای مُدال یک گوشه سیر می‌کنند (برای نمونه چهارمضراب ششم و هفتم ماهور که در شاه گوشه دلکش هستند).

به نظر می‌رسد امروزه نواختن چهارمضراب‌های بداهه با ساز کمانچه اهمیت سابق خود را از دست داده است. بررسی و اجرای چهارمضراب‌های استاد بهاری قطعاً در پردازش و ساخت چهارمضراب‌های بداهه به کمانچه‌نوازان کمک می‌کند.

منابع شنیداری که مرجع آوانگاری‌های کتاب پیش رو است، مجموعه‌ای از اجراهای منتشرشده و منتشرنشده‌ی استاد اصغر بهاری و همچنین اجراهای او در برنامه‌های رادیویی است. برخی از قطعاتی که ایشان در برنامه‌های رادیویی، همچون برنامه‌های تک‌نوازان، گلچین هفته، برگ سبز، گل‌های رنگارنگ و یک شاخ گل نواخته‌اند، به صورت هم‌نوازی و جملات پرسش‌وپاسخ‌گونه با یک نوازنده‌ی دیگر است که در این قطعات، فقط به نوشتن جملات استاد بهاری اکتفا کرده‌ایم. برخی از اجراهای او در برنامه‌های رادیویی از نظر کوک انتخابی بسیار حائز اهمیت هستند. لازم به ذکر است کوک هر قطعه در میزان نخست آن نوشته شده است.

نگارندگان این کتاب برای نت‌نگاری قطعات شیوه‌ای انتخاب کرده‌اند که بر اساس آن، آرایه‌ها (نت‌های زینت) از نت‌های اصلی جدا شده است. دو دلیل اصلی برای انتخاب این شیوه وجود داشت:

دلیل نخست اینکه با حذف آرایه‌ها از بدنه‌ی نت‌های اصلی، نواختن و فهم ساختار و کلیت قطعه برای همه‌ی نوازندگان هموارتر می‌شود و هنرجویانِ دوره‌ی مقدماتی هم می‌توانند با چشم‌پوشی از آرایه‌ها، نت‌های اصلی و ساختاریِ بسیاری از قطعات را بنوازند. در برخی از قطعات، نگارندگان برای کاستن از نت‌های زینتِ خطوط حامل، ناچار به طراحی و ساخت علامت‌هایی شدند که به عنوان آرایه روی نت‌ها قرار گیرد و از نظر دیداری و گرافیکی، پنج خط حامل را خلوت‌تر کنند تا نت‌خوانی قطعات ساده‌تر شود. برخی از نشانه‌های گرافیکی آرایه‌ها از کتاب تحلیل ردیف نوشته استاد داریوش طلایی اقتباس شده است.

دلیل دوم این است که در موسیقی کلاسیک دستگاهی معمولاً کیفیت اجرای نغمه‌های ساختاری و آرایه‌ها، به خصوص از نظر شدت وری (دینامیک) متفاوت است.

برخی از ویژگی‌های سبک‌شناسی در نت‌نویسی نگارش‌پذیر نیست و نواختن از روی نت، بدون شنیدن، ما را به اجرای اصلی نزدیک نمی‌کند؛ بنابراین در این مقدمه، توضیحاتی مختصر از برخی ویژگی‌های

سبک‌شناسی او ارائه خواهیم داد و کمانچه‌نوازان را دعوت می‌کنیم که اگر مایل‌اند از نظر سبک‌شناسی اجرایی نزدیک‌تر به اجرای او داشته باشند، این نکات را در نظر بگیرند و حتماً اجراهای دردسترس این کمانچه‌نواز بزرگ را گوش دهند.

برای سهولت دسترسی نسخه‌های صوتیِ قطعات کتاب پیش رو، کیوآرکدی قرار داده‌ایم که با اسکن آن توسط گوشی هوشمند، امکان تهیه و خرید نسخه‌ی صوتیِ نیمی از قطعات این کتاب فراهم می‌شود. برخی از قطعات به صورت رسمی منتشر شده‌اند؛ ولی لینک فروش اینترنتی آن‌ها تا لحظه‌ی چاپ کتاب دردسترس نبود. برای این قطعات، به ذکر نام آلبوم و شماره‌ی شیار (تراک) آن بسنده کرده‌ایم. قطعات دیگر بر اساس اجراهای خصوصی و منتشرنشده‌ی استاد بهاری نت‌نگاری شده‌اند که از نظر حقوقی امکان انتشار و پیوست کردن فایل صوتی این قطعات در کنار این کتاب میسر نبود.

این بارکد برای دسترسی به تعدادی از لینک‌های صوتی قطعاتی که در این کتاب نت‌نگاری شدند، قرار گرفته است.

در پایان مقدمه، جدولی طراحی شده که علائم نت‌نگاری در آن شرح داده شده است. مطالعه‌ی این جدول برای فهم و اجرای بهتر قطعات این کتاب بسیار ضروری است.

تحلیل ساختاری نواخته‌های او پژوهشی جداگانه و مفصل می‌طلبد. در اینجا صرفاً به چند نکته‌ی کلیدی سبک‌شناسانه بسنده می‌کنیم.

۱) تندا

از نظر زمان‌بندی، غیرمترنُومُیک‌بودن ضربی‌ها بسیار مهم است. به همین منظور، برای نمایش تندای قطعات از واژه‌هایی استفاده کرده‌ایم که یک طیفِ تندا را دربرمی‌گیرند، مانند آداجو، آندانته و نظیر این‌ها. نوسان تندا در بسیاری از اجراهای استاد بهاری به چشم می‌خورد و همیشه ناشی از خطای اجرای نوازنده یا حساس‌نبودن به این مقوله نیست. در قطعاتی که استاد بهاری به همراه نوازنده‌ی تنبک اجرا کرده‌اند، نوسان تندا به نسبت قطعاتی که بدون تمبک نواخته‌اند، کمتر است؛ بنابراین هیچ ضرورتی ندارد که این قطعات با مترونوم نواخته شوند. در نت‌نگاری این کتاب، گاهی میزان‌های خالی بین جملات به چشم می‌خورد که مربوط به تک‌نوازی نوازنده‌ی تمبک است.

۲) فواصل درجات

از نظر فواصل، بین برخی نغمه‌های یکسان در مُدهای مختلف، تفاوت‌های بسامدی وجود دارد. برای مثال، اگر شور سل را مبنا قرار دهیم، تفاوت‌هایی بین «رکرن» در شور و «رکرن» دشتی وجود دارد. «رکرن» دشتی

درواقع «ر بکار»ی است که انگشت کمی از بکار کمتر است. درواقع فاصله‌ی بین «رکرن، ر بکار» در شور، بیشتر از «رکرن، ر بکار» در دشتی است. نمونه‌ی دیگر، اختلاف فاصله‌ی نت سی و دو در ماهور دو و اصفهان دو است. این فاصله در اصفهان بیشتر از ماهور است.

۳) شدت‌وری (دینامیک)

یکی از نکات مهم سبک‌شناسی اجراهای استاد بهاری دینامیک کمان (آرشه) و چگونگی کنترل وزن و فشار آن است. در ادامه، چند الگوی کلی دینامیکیِ کمان را نشان می‌دهیم.

مهم‌ترین الگوی شدت وری کمان بین کمانچه‌نوازان امروز الگوی شکل ۱ است، که معمولاً کمان‌ها با دینامیک کرشندو اجرا می‌شوند. این الگو در شیوه‌ی نوازندگی استاد بهاری به‌ندرت استفاده شده است.
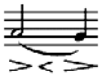

شکل ۱

مهم‌ترین و پرکاربردترین الگوی دینامیکی کمان‌کشی او به‌شکل ۲ و ۳ نزدیک‌تر هستند. الگویی که (به‌خصوص در شکل ۳) مهارت خاصی در کنترل وزن کمان را می‌طلبد.

شکل ۲. نمونه‌ی این الگو را در پیش‌درآمد دوم سه‌گاه (قابل مشاهده در جلد نخست این کتاب)، میزان ۱۰ می‌توان دید. نام دیگر این نوع کمان‌کشی morendo است.

شکل ۳. یکی از الگوهای مهم دینامیکی در کمانچه‌ی استاد اصغر بهاری
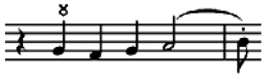
اگر الگوی شدت وریِ شکل ۳ را بخواهیم با تصویری ساده نشان دهیم، به شکل ۴ می‌رسیم. این الگوی دینامیکی یکی از الگوهای دینامیکی مهم و دشوار در کمانچه‌نوازی کلاسیک دستگاهی است.

شکل ۴

۴. خاموش کردن صدا

خاموش کردن صدا به این صورت است که یک نغمه‌ی اصلی با نغمه‌ی زیرتر از خودش خاموش می‌شود. نغمه‌ای که قرار است نت اصلی را خاموش کند، معمولاً به‌صورت مقطع (استکاتو) و با شدت کم اجرا می‌شود.

شکل ۵. پیش‌درآمد اول سه‌گاه (قابل مشاهده در جلد نخست این کتاب)، وصل ضرب پنجم و ششم، میزان ۳۸ و ضرب اول میزان ۳۹

۵. ناله و ویبراسیون

در موسیقی کلاسیک ایرانی، انتخاب نغمه‌ها برای اجرا با تکنیک ناله و ویبراسیون، تابع اصول و قواعدی است، یعنی تنها برخی از نغمه‌های مشخص در مُد مشخص با این تکنیک‌ها اجرا می‌شوند. برای مثال، نغمه‌ی سی‌بمل در شور و متعلقات شور، همیشه با ویبراسیون، و نغمه‌ی ر (پرده‌ی دشتی) معمولاً با ناله اجرا می‌شود.

از دوستانی که در جمع آوری نسخه‌های صوتی ما را همراهی کردند، به ویژه مدیریت موزه‌ی موسیقی ایران، تشکر می‌کنیم. قدردان زحمات آقای محمد موسوی مدیر مؤسسه فرهنگی‌ـهنری ماهور هستیم که شرایط چاپ این کتاب را فراهم کردند.

چکاد فشارکی

فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد نوازندگی ایرانی از گروه موسیقی

دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

رضا پرویززاده

عضو هیئت علمی گروه موسیقی دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

تیر ۱۴۰۱